

Vztahy se slovenskou literaturou

Pro vzájemný poměr mezi českou a slovenskou literaturou představovala šedesátá léta kvalitativně nové a současně značně komplikované období. Částečná liberalizace komunistické ideologie vedla znovu k nastolení otázky rovnoprávnosti vzájemných vztahů obou národů. Existující podoba státního i kulturního soužití jako definitivně vyřešeného problému byla v letech 1968–69 jednoznačně zavržena. Právě odmítnutí ideologického konstruktů vzájemných vztahů jako „státněpolitického společenství“, ústavně deklarovaného roku 1960, bylo jedním z hlavních impulzů kulturních a vědeckých aktivit ve slovenském prostředí. Na Slovensku byl prosazený ústavní model převážně vnímán jako skrytá aktualizace meziválečné státoprávní teorie o jednotném československém národě. S postupující demokratizací se stal nakonec nepřijatelným i pro slovenské spisovatele a marxisticky orientované literární vědce. Ve druhé polovině šedesátých let tak upřednostnila většina slovenské společnosti program federalizace před demokratizací československé podoby socialismu.

■ Hledání nové podoby vzájemných vztahů

Zostření politického kurzu na konci padesátých let neunikly ani česko-slovenské kulturní a literární vztahy. Součástí konsolidační kampaně, manifestující obnovu protektorství komunistického režimu nad literaturou a uměním, se stala direktiva o prohlubování česko-slovenské vzájemnosti. Jejím hlavním cílem bylo prosadit ideologicky jednotnou podobu českého a slovenského umění, sloužícího bez výhrad potřebám politické moci. Součástí této linie byla výměna šéfredaktorů literárních časopisů *Kultúrny život* a *Slovenské pohľady* i pojetí česko-slovenské vzájemnosti jako nástroje boje proti dědictví tzv. slovenského buržoazního nacionalismu, označeného na jednání Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska v lednu 1958 za nejnebezpečnější odrůdu revizionismu. Zasedání Ústředního výboru Svazu československých spisovatelů, konané 29.–30. května 1958, pak přijalo závazek překonat tradiční uzavřenost slovenské kultury a prosazovat celistvé chápání československé státnosti. V duchu názorů nejuzšího vedení KSČ svaz zdůraznil, že spisovatelé nejsou jen čeští nebo slovenští, ale též českoslovenští.

Redakce časopisu Kultúrny život

Navzdory této kampani však literární publicistika na české i slovenské straně byla v průběhu šedesátých let nucena konstatovat, že znalost a recepce druhé literatury se v českém i slovenském prostředí nepřetržitě oslabuje. Podobné formulace však jen eufemisticky opisovaly neutěšený poznatek: v českých zemích přetrvával nízký zájem o slovenskou literaturu, která se ostatně sama od české literatury spíše odkláněla, ne-li oddělovala. Kritika vesměs tento pohyb spojovala s pouhým administrativním selháním modelu kulturně-politické jednoty.

Na Slovensku zpočátku převládala tendence charakterizovat uvedený proces jako projev sebeizolace a absence společných česko-slovenských souvislostí. V tomto smyslu se vyslovili Andrej Mráz a Stanislav Šmatlák, zatímco Michal Nadubinský oponoval názorům o intenzivnějším přijímání české literatury slovenským prostředím, které se podle jeho názoru více než o původní tvorbu vzniklou v Čechách zajímalo o české překlady z jinonárodních literatur (*O literárnej vzájomnosti dnes*, Kultúrny život 1962, č. 12). S daným stavem se nehodlali smířit především slovenští marxističtí literární historici a kritici, kteří akcentování rozdílů mezi oběma literaturami označovali za dočasný, leč nežádoucí jev (např. Ivan Kusý: *Propagácia náročnosti a pevných kritérií*, Slovenské pohľady 1960, č. 11), proti němuž se dovolávali sovětského modelu, který literární díla jednotlivých národů jednotně posuzoval jako součást sovětské literatury (Peter Karvaš: *O kritike jako činiteľovi kultúrno-politickej jednoty*, Kultúrny život 1961, č. 9).

V českých zemích proces nového strukturování vzájemných literárních vztahů reflektovali zejména překladatelé ze slovenštiny, zvláště Emil Charous, Vladimír Reis a Jiřina Kintnerová. Ti jej pokládali za výraz překonávání a popírání tradičního syndromu blízkosti s českou literaturou. Zároveň ovšem postřehli, že intenzitu českého zájmu o slovenskou literaturu nestimulovala samotná praxe překladů, nýbrž antidogmatická, a tudíž čtenářsky atraktivní linie slovenské prózy, která, alespoň částečně oprostěná od ideologické apriornosti, vnášela do společného kontextu dosud tabuizovaná témata. Slovenská účast na válečném tažení hitlerovského Německa proti Sovětskému svazu, netradiční pohled na partyzánské boje během Slovenského národního povstání či zneužívání politické moci v období tzv. kultu osobnosti byly frekventované zejména v knihách RUDOLFA JAŠÍKA (*Mŕtvi nespievajú*, 1961), LADISLAVA MŇAČKA (*Smrť sa volá Engelchen*, 1959; *Oneskorené reportáže*, 1963; *Ako chutí moc*, 1968), LADISLAVA ŤAŽKÉHO (*Amenmária*, 1964), DOMINIKY TATARKY (*Démon súhlasu*, čas. 1956; 1963) a částečně i v diskutované tendenční trilogii nazvané *Generácia* (*Dlhý čas čakania*, 1958; *Živí a mŕtvi*, 1959; *Zvony zvoní na deň*, 1961) VLADIMÍRA MINÁČE. Obdobně motivovanou pozornost vzbuzovaly divadelní hry PETERA KARVAŠE (např. *Antigona a tí druhí*, 1962; *Velká parochňa*, 1964; *Experiment Damokles*, 1967) nebo LEOPOLDA LAHOLY (*Škvrny na slnku*, 1967; *Inferno*, 1968), vesměs přinášející modelové konfrontace lidských osudů s mechanismy moci a kolektivismu.

Problémovost vztahů mezi českou a slovenskou literaturou nespočívala pouze v historicky podmíněné asymetričnosti, zřetelně patrné v nižším zájmu o slovenskou literaturu v českém prostředí, a to jak mezi čtenáři, tak v nesoustavné pozornosti literární kritiky. Časopisecká diskuse o úrovni vztahů mezi oběma literaturami, iniciovaná na přelomu let 1965 a 1966 týdeníkem Kultúrny život a doplněná v dubnu 1966 jednáním česko-slovenského kolokvia v Bratislavě, upozornila na zdánlivě paradoxní jev. Jak uvedl Miloš Tomčík, obec-

ná informovanost o slovenské literatuře byla v českých zemích na mnohem vyšší úrovni v meziválečném období, ačkoli tehdy v této oblasti nepůsobily žádné státem řízené instituce. Účastníci kolokvia (na české straně Emil Charous, Zdeněk Eis, Vladimír Forst, Vladimír Reis a další, na slovenské Dušan Kužel, Dominik Tatarka, Miloš Tomčík, Michal Nadubinský a předsedající Vojtech Mihálik) se rovněž zabývali účelností vzájemných překladů a v této souvislosti se počal nepřímou problematizovat význam často užívaného pojmu „specifičnost“ česko-slovenských literárních vztahů. Ukazovalo se, že pojem sice postihuje přirozenou příslušnost české, respektive slovenské literatury k domácímu kontextu i ke kontextu druhé literatury, avšak nedoceňuje vztah obou literatur k jiným kulturám ani neanticipuje nepřetržitý pohyb slovenské literatury a kultury k nastolení naprosté suverenity. Standardní přístup ke slovenské literatuře, stejný a rovnocenný jako k jiným cizojazyčným literaturám, měly napříště demonstrovat v podstatně větší míře právě překlady.

Mínění, že slovenskou literaturu nelze nadále vnímat jen jako menší součást vyššího československého celku, nýbrž především jako svébytnou součást literatury světové, sílilo v druhé polovině šedesátých let na obou stranách. Ve slovenském prostředí se tento názor často prolínal s mimoliterární, fakticky politickou problematikou, zejména s diskusí o povaze a smyslu společného česko-slovenského soužití. Plně to ukázala například diskuse historiků o čechoslovácku a luďáctví, která probíhala od listopadu 1966 do března 1967 na stránkách časopisu *Kultúrny život* (z literátů do ní zasáhli Michal Chorváth a Vladimír Mináč) a v *Historickém časopise*. Do určité míry byla reakcí na přezíravé postoje prezidenta a prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného vůči slovenské kultuře a v roce 1968 zákonitě vplynula do obecnější debaty o připravované federalizaci československého státu. Literární kritik Milan Šútovec se v daném kontextu vyjádřil, že současná slovenská literatura byla v Čechách často reflektována jako „literatura guberniální“ (*V zemi nikoho*, *Kultúrny život* 1968, č. 20). Milan Rúfus pak přirovnal poměr mezi současnou kulturní realitou slovenskou a československou k „postavení podnájemníka“, který se měl chovat nenápadně a nenáročně (*Útrapy z národa*, *Kultúrny život* 1968, č. 12).

V souvislosti s probíhajícími diskusemi a polemikami tak v roce 1968 téměř zcela vymizely pojmy „československý literární kontext“ a „československá socialistická literatura“, hojně frekventované na počátku šedesátých let.

První termín rozpracoval slovenský literární historik a teoretik Stanislav Šmatlák v návaznosti na Mukařovského definici česko-slovenských literárních vztahů, které podle něj znamenaly „nejužší a nepřetržitou souvislost celých dvou národních kultur, z nichž každá je nemyslitelná bez stálé přítomnosti druhé“ (*Dějiny české literatury I*, 1959). Šmatlák jím v zásadě rozuměl především způsob studia historických souvztahností mezi dvěma příbuznými, často úzce koexistujícími, ale vždy zcela samostatnými literaturami.

Tato koncepce, roku 1959 prezentovaná na liblické konferenci nazvané O úkolech literární vědy při dovršování kulturní revoluce a roku 1960 publikovaná pod titulem *O spoločných úlohách českej a slovenskej literárnej vedy* (Česká literatura 1960, č. 1; Slovenská literatúra 1960, č. 2) a rozvedená ve studii *O vzájomných vzťahoch českej a slovenskej literatúry* (Slovenské pohľady 1962, č. 10), byla na české straně přijata bez vážnějších výhrad, ovšem i bez většího zájmu, spíše jako „metodologická prostopravda“ (Emil Charous).

Pojem „československá socialistická literatura“ uvedl do terminologického slovníku v roce 1961 Karol Rosenbaum (*Skutočnosť a cieľ. Obsah pojmu československá socialistická literatúra*, Slovenské pohľady 1961, č. 2 a Plamen 1961, č. 3) a definoval jej podle vzorového sousloví „sovětská literatura“ jako soubor hodnot vytvářených samostatnými literaturami a spojených „společným socialistickým uvědoměním“. V atmosféře roku 1968 ovšem oba termíny rychle ztráceli opodstatnění na slovenské i české straně.

České vědecké prostředí projevilo porozumění pro svébytnost slovenské kultury a literatury ve statích Felixe Vodičky (*Český literární mýtus o Slovensku*, Orientace 1968, č. 1) a Jana Patočky (*Falešná teorie národa a Slovensko*, Literární listy 1968, č. 13), nejzávažnější však byla úvaha slovákisty Jaroslava Janů (*Kultura a federalizace*, Literární listy 1968, č. 21), který podrobil obecné revizi Mukařovského definici česko-slovenských literárních vztahů. Zvláště odmítavě se postavil k výrazům „nepřetržitost“ a „nemyslitelnost“, neboť podle jeho názoru neoprávněně petrifikovaly trvalou vázanost (slabší) slovenské literatury k (silnější) literatuře české. Pro další vývoj bylo příznačné, že se termín „československá socialistická literatura“, opuštěný v letech 1968–69 kvůli latentní nivelizaci národní svébytnosti, začal znovu užívat v období normalizace jako vágní a bezobsažné pojmenování „společných ideových východisek tvorby“.

■ Česko-slovenský kontext v literárněvědném bádání a publicistice

Zformulováním metodologické koncepce literárních vztahů slovenskou literární vědou na počátku šedesátých let se otevřel prostor pro systematictější literárněhistorické studium kontaktních vazeb, typologických souvislostí i rozdílů mezi oběma literaturami. Pozornost se přitom soustředila převážně na tzv. pokrokové umělecké hodnoty. Větší iniciativa byla tradičně na straně slovenských literárních historiků, z nichž se zejména Jozef Ambruš, Libor Kněžek, Andrej Mráz, Karol Rosenbaum, Milan Pišút, Alexander Šimkovič, Stanislav Šmatlák, Ján Števec a Miloš Tomčík věnovali v časopiseckých studiích, v edicích korespondence i v knižních publikacích vzájemným vztahům v širokém rozsahu od doby národního obrození až po meziválečnou avantgardu (k významnějším náležely monografie Andreje Mráze o literárním historikovi

Jaroslavu Vlčkovi *Medzi našimi literatúrami*, 1960, a Alexandra Matušky o Karlu Čapkovi *Človek proti skaze*, 1963). V českých zemích se tematikou vzájemných kontaktů zabývali Zdeněk Eis, Vladimír Forst, Emil Charous, Ludvík Patera a Zdenka Sojková, ojediněle pak Dušan Jeřábek a Josef Polák. Zdenka Sojková je též autorkou životopisu Ludovíta Štúra *Skvitne život* (slovensky z českého rukopisu 1965).

Pokus o institucionální zabezpečení výzkumu česko-slovenských literárních vztahů v rámci české literární vědy, iniciovaný slovenskou stranou a podpořený intervencí předsedy vlády Jozefa Lenárta, vedl v roce 1965 k ustavení pracovní skupiny při Ústavu pro českou literaturu ČSAV. Působili v ní pracovníci vysokých škol (Ludvík Patera, Evžen Lukeš a Jaroslav Janů, mimo jiné autor monografie František Hečko, 1967), Československé akademie věd (Vladimír Forst jako vedoucí, Zdeněk Eis, Hana Kučerová), redaktori pražských nakladatelství (Emil Charous, Vladimír Reis, Jiřina Kintnerová, Anna Křemenáková, Marie Vodičková), učitelka Zdenka Sojková a slovenský literární historik Miloš Tomčík, který v tomto období vyučoval slovenskou literaturu na pražské filozofické fakultě. Ovzduší šedesátých let poznamenalo vzájemné vztahy podstatně tvořivějšími aktivitami, než by se mohlo zdát z pouhého výčtu. Projevilo se to zejména v částečné rehabilitaci a reinterpetaci avantgardního umění (např. společnými aktivitami Laca Novomeského a Jaroslava Seiferta) i v oblasti časopisecké spolupráce, včetně kritické a čtenářské recepcce.

Zvláště česká literární publicistika věnovala během celých šedesátých let slovenské kultuře a literatuře podstatně soustavnější pozornost než v předcházejícím desetiletí. Pravidelné informace o literárním dění na Slovensku přinášel především časopis *Plamen*, který od svého vzniku v roce 1959 představoval jakousi oficiální tribunu v oblasti česko-slovenských vztahů, zprvu v duchu koncepce ideologicky jednotné literatury (příspěvky Zdeňka Eise), později s porozuměním pro názorový pluralismus (články Emila Charouse a Vladimíra Reise).

Kromě recenzí zde také byly v originále i v českých překladech hojně tištěny beletristické příspěvky slovenských autorů jak starší generace (například Alfonz Bednár, Valentín Beniák, Peter Karvaš, Ján Kostra, Vojtech Mihálik, Vladimír Mináč, Ladislav Mňačko, Laco Novomeský, Ján Smrek, Dominik Tatarka, Ladislav Ťažký, Hela Volanská, Štefan Žáry), tak především mladých básníků (Marián Bednár, Jozef Mihalkovič, Ján Ondruš, Peter Repka, Ján Stacho, Ján Šimonovič, Miroslav Válek) a prozaiků (Vlado Bednár, Jaroslava Blažková, Pavel Hruz, Anton Hykisch, Peter Jaroš, Jozef Kot, Rudolf Sloboda, Vincent Šikula, Pavel Vilikovský). Řada těchto příspěvků reprezentovala nové výboje slovenské poezie z okruhu básnických seskupení konkrétnistů a Osamělých běžců a rovněž novátorské snahy mladé slovenské prózy, inspirované impulzy francouzského nového románu a analytičností existenciálně oriento-

Karikatura Juraje Špitzera

vaných přístupů v ztvárňování problémovosti lidského života. Některé z těchto prací zůstaly zveřejněny pouze v českém překladu: například povídka LADISLAVA GROSMANA *Past* (Plamen 1962, č. 4), přepracovaná později v novelu *Obchod na korze*, nebo povídka *Nositel kouzelného jednorožce* JANA JOHANIDESE (Plamen 1965, č. 7). V menším rozsahu přinášel beletristické příspěvky slovenských autorů rovněž časopis *Host do domu*.

Koncepční recenzní zájem o novinky slovenské beletrie charakterizoval Literární noviny (stati Jaroslava Janů), slovenskou tvorbu sledovaly též časopisy *Host do domu* (kritiky Markéty Brouskové) a *Impuls* (sem psali zejména Vladimír Forst, Ludvík Patera, ze slovenské strany pak Miloš Tomčík a Břetislav Truhlář). Z denního tisku je třeba uvést především *Mladou frontu* (referáty slovenského autora Oto Obucha) a *Práci* (příspěvky Břetislava Truhláře). Na Slovensku se českou literaturou nejvíce zabýval týdeník *Kultúrny život* a měsíčníky *Slovenské pohľady* a *Mladá tvorba*, v druhé polovině šedesátých let také dvouměsíčník *Romboid*.

Hojnými se staly společné časopisecké diskuse a ankety (např. v Literárních novinách, *Kulturním životě*, *Mladé tvorbě*, *Plamenu*) i vzájemné hodnocení úrovně kulturních časopisů. Po zastavení svazového týdeníku *Literární noviny* nalezla v roce 1967 řada českých spisovatelů a kritiků možnost publikovat na Slovensku, především v časopise *Kultúrny život*. Naopak po jeho zániku na podzim roku 1968 publikovali mnozí slovenští spisovatelé v českém týdeníku *Listy*, který ještě před svým vlastním zánikem na jaře 1969 zásluhou Ludvíka Vaculíka věnoval zaniklému *Kulturnímu životu* a příspěvkům jeho redaktorů a kmenových autorů celé samostatné číslo (1968, č. 5). Obdobně postupovala i redakce brněnského *Hosta do domu*, když před svým vlastním zánikem představila v samostatném čísle (1970, č. 4) průřez slovenskou beletrií a kritikou z konce šedesátých let, vesměs z tvorby přispěvatelů literárních časopisů *Mladá tvorba* a *Romboid*.

Naopak na počátku nastupující normalizace, v roce 1970, navázala redakce měsíčníku *Slovenské pohľady* kontakt s Janem Lopatkou a ve spolupráci s ním ve svém pátém čísle umožnila na dlouhou dobu poslední veřejné vystoupení autorů spjatých s časopisem *Tvář* (Zbyněk Hejda, Ladislav Hejdánek, Emanuel Mandler, Bohumil Doležal, Andrej Stankovič), ale i některých dalších (Vladimír Holan, Karel Šiktanc, Alexandr Kliment, Jaroslav Putfk, Jindřiška Smetanová aj.).

■ Součinnost a rozepře v rámci spisovatelských organizací

Proces uvolňování ideologických norem, který se projevil na III. sjezdu Svazu československých spisovatelů, byl podpořen i případem krátce před sjezdem rehabilitovaných příslušníků slovenské avantgardní komunistické skupiny Dav. Rehabilitace „davistů“ však odkazovala i k existenci samostatného slovenského rodokmenu „socialistické literatury“ a oslabovala tak její závislost na českých vzorech. Většina slovenských účastníků sjezdu (Alexander Matuška, Zora Jesenská, Vojtech Mihálik, Vladimír Mináč, Laco Novomeský, Ján Rozner, Peter Karvaš) kritizovala praktiky padesátých let, liberálněji se vyjadřovala k otázce stranickosti v umění a domáhala se definitivní likvidace pozůstatků kultu osobnosti, tedy nepřímo i odstranění některých nomenklaturních hodnotářů v Komunistické straně Slovenska. Tyto snahy uvítal na české straně především Felix Vodička, který je označil za největší vklad do vzájemných literárních vztahů od dob Jána Kollára a Pavla Josefa Šafaříka (*Po sjezdu*, Plamen 1963, č. 7).

Pomyslná jednota českých a slovenských spisovatelů v rámci společné svazové instituce se ale rozpadla v červnu 1967. Na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů vystoupili pouze čtyři slovenští tvůrci z osmdesáti přítomných. Při střetu liberálního okruhu českých umělců s politickou mocí však neposkytli českým kolegům téměř žádnou oficiální podporu. V porovnání s předchozím sjezdem proslovili více než obezřetně formulované příspěvky Alexander Matuška i Ivan Mojík, Vojtech Mihálik pouze přednesl text Laca Novomeského. Básník Miroslav Válek pak přečetl loajální dopis, adresovaný ústředním orgánům komunistické strany a vyjadřující stanovisko skupiny, jejímž údajným cílem byla záchrana spisovatelské organizace a nalezení kompromisu s vedením KSČ. Slovenská iniciativa na vzniku dokumentu (u jeho zrodu stáli Miroslav Válek, Vladimír Mináč, Ján Kostra, Alexander Matuška a Karol Rosenbaum) vyvolala vzápětí vážnou roztržku mezi stoupenci liberálních tendencí a ortodoxními marxisty uvnitř Svazu slovenských spisovatelů. Zatímco Mináč jako člen ÚV KSČ na zasedání tohoto orgánu v září 1967 denuncioval Václava Havla a Ivana Svitáka za jejich směřování k „buržoazní demokracii“, Zora Jesenská vyjádřila na aktivu slovenských spisovatelů-komunistů v říjnu 1967 nesouhlas s represivním zásahem proti Literárním novinám a s vyloučením tří českých spisovatelů z KSČ.

V březnu 1968, kdy dopis vyvolal polemiky v týdeníku *Kultúrny život*, vystoupili z redakce časopisu Vojtech Mihálik, Laco Novomeský a Vladimír Mináč, jenž se na konferenci Svazu slovenských spisovatelů 30. dubna 1968 nezdržel protičeských výpadů. Z jednání této konference navíc vyplynulo, že slovenská strana již budoucí podobu literárních vztahů nespojuje s existencí centrální svazové organizace. Tento názor jasně artikulovala například prozaička Hana Ponická, když řekla: „Dvacet let této administrativní jednoty nepřineslo

potřebné sblížení. Vzájemný vztah se nedá vynutit, naordinovat zvláště u členů takové specifické organizace, jakou je spisovatelská, umělecká.“

Na jaře zahájené přípravy k federalizaci společného spisovatelského svazu, plánované na připravovaný, leč neuskutečněný V. sjezd, se po srpnové okupaci republiky protahovaly. Tečku za nimi učinily ustavující sjezdy dvou národních, administrativně a finančně nezávislých svazů. Zakládající konference *Svazu slovenských spisovatelů* se konala 11. června 1969. Vzniklá organizace bezprostředně navázala na linii slovenské části svazu, kontrolovaného od přelomu let 1968–69 tzv. marxistickou skupinou (Laco Novomeský, Ján Poničan, Andrej Plávka, Vladimír Mináč, Pavol Horov, Miroslav Válek, Vojtech Mihálik, Ján Ševček, Ján Škamla, Daniel Okáli), která na protest proti liberální orientaci Kulturního života obnovila v květnu 1968 ortodoxně stranicky orientovaný časopis *Nové slovo*. Český a slovenský svaz měla nadále spojoval pouze fakultativní činnost společného koordinačního výboru a písemná dohoda o spolupráci. K jejímu uzavření už nedošlo, částečně i pro bojkot slovenské strany, jíž vadilo, že česká organizace nebyla akceptována nastupujícím normalizačním režimem. Rozdílná hodnotová orientace české a slovenské společnosti, z níž první dávala v letech 1968–69 přednost demokratizaci a druhá dovršení národní emancipace, tak výrazně poznamenala i literární vztahy.